

LOST IN TIME

Daniela Šalátová

Bakalářská práce
2012

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta multimediálních komunikací

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta multimediálních komunikací

Ústav designu oděvu a obuvi

akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Daniela ŠALÁTOVÁ
Osobní číslo: K09439
Studijní program: B 8206 Výtvarná umění
Studijní obor: Multimedia a design – Design oděvu

Téma práce: Ztracený v čase

Zásady pro vypracování:

Výtvarné zpracování a realizace vybraných finálních návrhů, cca 6 – 8 ks modelů.

Technická a teoretická příprava projektu, sběr potřebných informací a vyhotovení práce dle zadaných parametrů.

Prostudování a analýza dostupných materiálů a informací, vlastní závěry.

Rozsah práce: Koncepční a výtvarné řešení designu oděvu ve variantách, finální řešení, výběr materiálu, stříhové řešení, realizace vybraných oděvů, výtvarná dokumentace, vše formát A4.

Svůj návrh dokumentujte v závěrečné písemné zprávě, doložte kresebnými návrhy dokládajícími postup řešení (přípravné skici cca 20 stran, fotodokumentace a módní fotografie, vše formát A4). Odevzdejte ve 2 stejnopisech v pevné vazbě. Součástí předané písemné práce jsou i 2 vyhotovení na CD-ROM.

Na samostatném nosiči CD-ROM odevzdejte v minimálním počtu 10 kusů obrazovou dokumentaci praktické části závěrečné práce pro využití v publikacích FMK. Formát pro bitmapové podklady: JPEG, barevný prostor RGB, rozlišení 300 dpi, 250 mm delší strana. Formáty pro vektory: AI, EPS, PDF. Loga a texty v křivkách. V samostatném textovém souboru uveďte jméno a příjmení, login do Portálu UTB, obor (ateliér), typ práce, přesný název práce v češtině i v angličtině, rok obhajoby, osobní mail, osobní web, telefon. Přiložte svou osobní fotografii v tiskovém rozlišení.

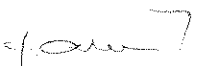
Rozsah bakalářské práce: viz zásady pro vypracování
Rozsah příloh: viz zásady pro vypracování
Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/umělecké dílo

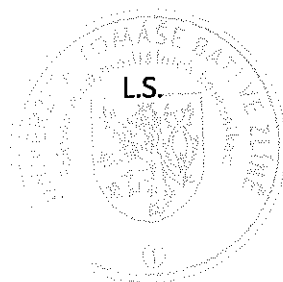
Seznam odborné literatury:

- [1] ČECHOVÁ, Alena L. HALÍKOVÁ, Anna. Krajky, výšivky, stuhy, prýmký. 1. vydání. Nakladatelství Lidové noviny. Praha. 2004. ISBN 80-7106-668-0
[2] DANGLOVÁ, Oľga. Výšivka na Slovensku. 1. vydanie. Vydalo Ústredie ľudovej umeleckej výroby v spolupráci s Ústavom etnológie SAV a Národným osvetovým centrom. Bratislava. 2009. ISBN 978-80-88852-66-7
[3] NOSÁL'OVÁ, Viera. Slovenský ľudový odev.1. vydanie. Osveta. Martin. 1989.
[4] NOSÁL'OVÁ, Viera. Naše kroje. 1. vydanie. Mladé letá. Bratislava. 1988.
[5] POLMO-LOVINSKY, Noel. Nejvlivnější světoví módní návrháři. 1. vydání. Praha: Mladá fronta. 2011. ISBN: 978-80204-2386-3

Vedoucí bakalářské práce: **MgA. Mária Štranecková, ArtD.**
Ústav designu oděvu a obuvi
Datum zadání bakalářské práce: **15. února 2012**
Termín odevzdání bakalářské práce: **18. května 2012**

Ve Zlíně dne 1. března 2012

doc. MgA. Jana Janíková, ArtD.
děkanka

doc. Mgr. Ivan Titor
ředitel ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ/DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské/diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská/diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému a bude dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou/diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou/diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské/diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské/diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Ve Zlíně 11.05.2012

Daniela Šalátová
Jméno, příjmení, podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlédnutí veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacího zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpirá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídnou k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Hlavnou témou práce je pohľad na slovenskú výšivku a jej spojitosť s dnešnou módnou scénou. Pokúsim sa presvedčiť čitateľa o prehodnotenie záporných názorov na folklórne odevy a ručné techniky minulej doby. Chcem poukázať na dôležitosť remesla a remeselnej výroby, na postupné miznutie ručnej práce a techník tradičnej výroby, ktoré sú jednou z dôležitých súčasti dejín módy. Vytvorením novej textilnej techniky chcem spojiť minulosť s prítomnosťou. Zmodernizovať folklórnu výšivku do súčasnej módy tak, aby pôsobila mladistvo, sviežo a trendy.

Kľúčové slová: Slovenská výšivka, remeslo, súčasná móda

ABSTRACT

The topic of this dissertation is a view on Slovakian embroidery and its connection with today's fashion scene. I am going to try to convince the reader to reconsider the negative views on traditional dresses and hand techniques of the past. I would like to highlight the importance of craft and industry, the gradual disappearance of handmade and traditional production techniques that are one of the most important part of fashion history. I would like to connect past with present by creation of new textile techniques. To modernize folklore embroidery into contemporary fashion, so it would look youthful, fresh and trendy.

Keywords: Slovak embroidery, craft, The latest fashion

Chcela by som poďakovať všetkým, ktorí mi akýmkoľvek spôsobom pomohli pri spracovaní tejto bakalárskej práce. Úprimné poďakovanie patrí vedúcej bakalárskej práce Mgr. art Márii Štranekovej ArtD. za vedenie a cenné pripomienky k práci. A Mgr. Art Zuzane Filipovej za nadšenie a inovatívny prístup k tvorbe fotografií.

Osobité poďakovanie patrí mojím rodičom za neustálu podporu, rady a pomoc pri práci. Najbližšej rodine, priateľom a starej mame, ktorej vyšivačské schopnosti sa stali inšpiráciou k vytvoreniu tejto práce.

OBSAH

ÚVOD.....	8
I TEORETICKÁ ČÁST.....	10
1 VÝŠIVKA.....	11
1.1 SLOVENSKÁ LUDOVÁ VÝŠIVKA.....	11
1.1.1 Rozmach cechov a šírenie výšivky.....	12
1.1.2 Kde môžeme nájsť výšivku.....	14
1.1.3 Privilégium žien.....	15
1.1.4 Materiály a vzory slovenskej výšivky.....	15
1.1.5 Záujem cudziny.....	16
2 DRUHY TECHNÍK SLOVENSKEJ LUDOVEJ VÝŠIVKY.....	18
2.1 VÝŠIVKA PODĽA POČÍTANEJ NITE.....	18
2.1.1 Ozdobné riasenie.....	18
2.1.2 Krížiková výšivka.....	19
2.1.3 Žilinská robota, vyrezávanie, reca – prelamanie.....	21
2.1.4 Výšivka na sieti.....	22
2.1.5 Plochý steh – hladkovanie.....	23
2.2 PREDKRESLENÁ VÝŠIVKA.....	24
2.2.1 Hodvábom vyšívané.....	24
2.2.2 Retiazková výšivka, tamburínová technikami.....	25
2.2.3 Biela výšivka.....	26
2.2.4 Zlatom vyšívané.....	27
3 UMENIE REMESLA.....	28
3.1 VIVIENNE WESTWOOD.....	29
3.2 JOHN GALLIANO.....	30
3.3 ISSEY MIYAKE.....	31
3.4 MARC JASOBS.....	32
3.5 ALEXANDER McQUEEN.....	33
II PRAKTICKÁ ČÁST.....	36
4 LOST IN TIME.....	37
4.1 INŠPIRÁCIE.....	37
4.1.1 Folklór, tradície a kroj.....	37
4.2 FOLKOR IS ALIVE.....	38
4.3 FAREBNOSŤ.....	38
ZÁVĚR.....	39
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	40
SEZNAM OBRÁZKŮ.....	41

SEZNAM PŘÍLOH.....42

ÚVOD

„Stratené v čase, zabudnuté, prachom zapadnuté... dedičstvo starých mám a otcov.“

Remeslo bolo dôležitou súčasťou života už od nepamäti. Ľudia šili, tkali, vyrezávali, stavali, pestovali, vyrábali. Spočiatku to bolo niečo, čo ľudia robili, aby prežili, aby mali to, čo potrebovali. Časom sa však remeslo a ručná práca stali trendom a ľudia zruční, tí čo tomu rozumeli, boli považovaní za umelcov a vážených členov spoločnosti.

Keď sa tak nad tým zamýšľam, napadá ma jediná otázka: „Ako je to dnes“? Rada by som odpovedala pozitívne. Chcela by som potvrdiť, že umelec je spoločnosťou uznávaný za to, že je zručný, originálny, a že svet robí krajším. Ale mnoho zdrojov dokazuje, že dnešný svet nás núti byť výhradne materialistami. Trendom je nakúpiť veľa, za málo peňazí. Sme väznení vo svojom vlastnom šatníku plnom zbytočností, vecí, ktoré nemajú skutočnú hodnotu. A tu vzniká problém. Stroje nahrádzajú ľudí a ručná výroba je na ústupe. Veď čas sú peniaze, môžeme argumentovať. Ručná práca je v súčasnosti časovo a hlavne finančne nákladnejšia.

Ale tým, že žijeme v krajine, kde najväčším bohatstvom sú tradície a remeslo, musíme pochopiť, že nie je správne uprednostňovať konzumný prístup. To, čo naši predkovia tak dlho budovali, zveľaďovali a rozvíjali, by sme si my, dnešná moderná spoločnosť, mali zachovať.

Moja bakalárska práca odzrkadľuje to, čo je môjmu srdcu blízke. A tým je význam remesla a ručnej práce. Mojim zámerom a prvotným impulzom bolo nájsť modernú alternatívu tradičnej výšivky a vymyslieť či objaviť techniku, ktorá zaujme človeka súčasnej doby, ale taktiež bude odkazom na tradičné remeslo.

Jedným z remesiel, ktoré ja považujem za fascinujúce, je výšivka. Mnohí by si povedali, také zastarané a nemoderné? Ale výšivka je príbehom kvetín a ornamentu, ktorý sa odohráva na obraze, zvanom šaty.

Keď sa povie slovo výšivka, v prvom rade si predstavím farby, kvety, zlato, striebro, ornament, ale i krásu, jemnosť, tanec, hudbu a mnoho, mnoho ďalších vecí. Ale to najdôležitejšie, čo sa pre mňa pod slovom výšivka skrýva, je láska k tradícii.

Výšivka má odkaz na osobu, ktorá bola dôležitou súčasťou môjho života. Tou osobou bola moja stará mama, ktorá ma viedla k tomu, aby som si vážila ručnú prácu a tradície. Stará

mama šila kroje, ale činnosť, pri ktorej si ju pamätám najlepšie, bolo vyšívanie. Tá krása, ktorá vznikala pod jej starými rukami, bola až neuveriteľná. Kvety na kroji a obrusoch ožívali v žiare farieb.

Dnešná doba nám naozaj ponúka mnoho možností na moderný design. Úlohou mojej práce je poukázať, že aj z jednoduchého tradičného, možno zastaraného, prvku akým je výšivka, sa dá vytvoriť moderný design. A pri tom, tam bude cítiť tradíciu remesla.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 Výšivka

Pre hlbšie pochopenie inšpirácie výšivkou uvádzam na úvod vývoj tradičnej techniky slovenskej výšivky.

Zatiaľ, čo sa jednotliví dizajnéri zaoberajú odevom ako takým, mňa zaujíma zdanlivo jednoduchý prvok, a tým je výšivka.

Skúmaním tradičných ľudových remesiel si uvedomíme, že výšivka ako dôležitý dekoratívny prvok v minulosti sa stáva v dnešnom svete akýmsi zastaraným nezaujímavým prvkom. Výšivka a roľnícka výšivka obzvlášť, stojí na okraji záujmu. Stretla som sa s názorom, že výšivka patrí k zbytočným a zdĺhavým prácam, na ktoré „dnešný svet“ nemá čas. Prevláda myšlienka, že jej miesto je v pochmúrnych múzeách, pretože nepará do aktuálnych trendov vnímaných spoločnosťou. Ale takto znejú názory ľudí, ktorí sa boja priblížiť tradíciám a minulosti. Preto, mojím hlavným cieľom je presvedčiť čitateľa o opaku.

Prvé, na čo chcem upozorniť, je kultúrna hodnota výšivky a neoceniteľné dedičstvo našich predkov. Ďalej si budem všímať pestrosť farieb a tvarov, na rozmanité formy a originálne ozdobné detaily, ktoré sa dedili z matky na dcéru, čo ovplyvnilo početné lokálne a regionálne podoby výšivky. Dôkazy o kreativite, obsiahnutej v tradičnom výšivkovom dizajne sa zachovali vďaka zberateľom, ktorí dlhé roky chodili a zbierali nielen pestrofarebné odevy ale aj mnohé iné pozostatky ľudového umenia. Dnes majú zbierky vysokú hodnotu a sú uchovávané v múzejnom alebo v súkromnom vlastníctve.

Podľa odborníkov je výšivka považovaná za cennú stopu, za prameň na ktorý môžeme ďalej nadviazať. Je studňou inšpirácií pre mnohých dizajnérov nielen na Slovensku ale aj vo svete.

1.1 Slovenská ľudová výšivka

Slovensko, krajina kde sa výšivka rozvinula do neobyčajných foriem, bolo odkázané na samozásobiteľstvo, čo znamená že si materiál zhotovovali sami ľudia. A paradoxne, vďaka tomu, sa vyšívачská zručnosť mohla dokonale rozvinúť.

Slovenská výšivka si v ľudovej výtvarnej tradícií vyslúžila prvé postavenie. Udržovala vzájomnú kontinuitu generácií, napodobňovaním starých vzorov a zdokonaľovaním estetických hodnôt. Výšivka, ako ozdobný prvok, bola dôležitou a neodmysliteľnou súčasťou sviatočného odevu, ako aj odevu pracovného, určeného na denné nosenie. Bola tiež

znakom roľníckeho stavu, identifikačným prostriedkom, podľa ktorého sa dalo určiť z akého kraja človek pochádzal. V roľníckom prostredí výšivka dospela k úplnej dokonalosti.

Výšivka sa po stáročia vyvíjala a dlhú dobu tvorila základ odevu. Ale dnes už akoby vymizla. Je to tým že už nemáme čas vyšívateľ? Alebo tak veľmi túžime po nových moderných prvkoch, že tie staré nás už nebavia? Dnes tento náročný druh remeselnej techniky žije v pozadí moderných výrobných technológií. A najslávnejšie obdobie rozvoja výšivky už odvíjal čas. Ale aj napriek tomu že sa výšivke dnes venuje menej výrobcov, stále zostáva nádherným dôkazom kultúrneho dedičstva.

1.1.1 Rozmach cechov a šírenie výšivky

Významné centrá, šírenia výšivkového umenia boli hlavne kláštory, konkrétne, dielne v ženských kláštoroch. Dôkazom, že rehoľníčky venovali značnú pozornosť výzdobe kňazských rúch, sú dochované zbierky z 15. storočia, pochádzajúce z okolia Spiša a Šariša.

Nástup cechových remesiel, podnietil nástup vyšivačských cechov v 15. storočí (Bratislavský cech vyšivačov hodvábom). V 16. storočí sa dekoratívna výšivka presúva aj do svetskej oblasti. Renesančná záľuba v luxuse a prepychu nádherných výšiviek preniká do interiérových textílií a odevu šľachty. A preto sa v 16. a 17. storočí zakladajú dielne na panských sídlach a hradoch, ktoré trvajú asi do polovice 18. storočia. Pod vedením zručných mníchov, pracovali šľachticné, ale aj vidiecke ženy a dielne začali prosperovať. Nakoľko dedinské ženy nemali dostatok prostriedkov na nákup drahých zdobených materiálov, začali tieto techniky prenášať do vlastného prostredia.

Uhorsko v 18. a 19. storočí uplatňuje túžbu po okázalej spotrebe v skrásľovaní odevu a bývania. Rastúci záujem o výšivku, čipku a tkaninu mal podporiť a vyzdvihnúť ducha národa. V roku 1885 vzniká *Spolok domáceho priemyslu Izabella*, ktorý vzniká z iniciatívy arcikňažnej Izabelly Habsburskej v Bratislave (Princezná Izabella Habsburská, patrónka spolku, dbala na to, aby výrobky patrili medzi najvychýrenejšie a sama ich propagovala v salónoch najvýznamnejších európskych rodín.). Pôvodný názov spolku bol *Ženský spolok pre podporu domáceho vyšivačského priemyslu v Prešporku a okolí*. Zakladal výšivkárske dielne a spolupracoval s vyšivačkami z ostatných dedín Slovenska. Tento spolok patril medzi najúspešnejšie a medzinárodne uznávané. V čase najväčšieho rozmachu výšivky, spolok zamestnával 1500 žien, ktoré vyšivali sakrálné rúcha a textílie, civilné odevy a interiérový textil. V spolku pôsobili aj absolventky umeleckoremeselných škôl. „*Za slovenské*

výšivky získal v roku 1900 Grand Prix v Paríži a na začatku 20. storočia žal úspechy na výstavách v európskych veľkomestách.“ (Danglová, 2009). Grand Prix bol udelený za zlatú kazulu Máre Hallósyovej.

Sláva výšivky spolku Izabella bola spojená s menom hlavnej návrhárky a vyšivačky Márie Hollósyovej. Pochádzala zo zámožnej rodiny, prežila nešťastnú lásku, osamostatnila sa od rodiny a stala sa poštmajsterkou. Mária sa zaujímala o výšivku, vytvárala nové vzory s ktorými sa dostala na habsburský dvor a výstavu do Budapešti. V roku 1892 bola vymenovaná za vedúcu prvej výšivkárskej školy v Cífery a tu začína aj zlatá éra slovenskej výšivky. „Artefaktom, ktorý široko spopularizoval spolok medzi urodzenými dámami a slečnami, bola módna kreácia podľa návrhu Márie Hollósyovej, a to dvojdielne šaty inšpirované ľudovým opleckom z roku 1894, neskôr známe pod pojmom Izabella, zviditeľnené prezentáciou na stránkach dobovej tlače.“[9]

Vývin roľníckej výšivky na Slovensku dosahuje rozkvet v druhej polovici 19. storočia až prvej polovice 20. storočia. V prvej polovici 20. storočia vzniká Ústredie ľudovej umeleckej výroby (ÚĽUV). Ústredie, ktoré začína podporovať ľudovo - umeleckých výrobcov a remeselníkov tradičných techník. Hlavným cieľom organizácie bolo uchovať vedomosti a zručnosti pre budúce generácie. Dnes vydáva úspešné knihy a časopisy. Organizujú výstavy, prezentácie, kurzy. Dodnes monitoruje výskyt tradičných výrob na Slovensku a spravujú zbierky výrobkov ľudovej umeleckej výroby. Podnecuje vznik nových prác u remeselníkov. Dôležité je že, ÚĽUV sa stará o mladých umelcov a súčasných remeselníkov. Dnes väčšina z nich oceňuje možnosť predávať svoje výrobky pod značkou ÚĽUV.

Hoci sa výšivkárske remeslo rozvíjalo na celom území Slovenska, sú miesta kde toto umenie dosiahlo bohatú a rozmanitú škálu. Jedná sa hlavne o vinohradnícke oblasti západného Slovenska. Tu prevládal hlavne tkaný dekor. Vyšivačky sa snažili vo sviatočné dni prísť do kostola s nejakým novým prvkom, novinkou, ľahkou obmenou vyšívaného vzoru. Dnes by sme to mohli pomenovať ako skvelý marketingový ťah, vďaka ktorému si získavali zákazníčky. Samotná výšivka bola akýmsi úsilím dosiahnuť spoločenské uznanie, snaha odlišiť sa.

Rozhodujúcim faktorom odlišnosti výšivky, bola aj etnická príslušnosť a náboženská viera. Napríklad príslušníci katolíckej viery mali bohatšie zdobené odevy ako evanjelické obyvatelstvo (tí preferovali skôr striedmosť). Odev signalizoval, či človek sviatkuje. V oblas-

tiach s rímskokatolíckym vyznaním (napríklad, neskôr spomínané Sebechleby) sa farebnosť výšivky prispôbovala liturgickým farbám cirkevných sviatkov.

1.1.2 Kde môžeme nájsť výšivku

Jedným z najstarších dochovaných vyšívaných textílií sú kútne plachty, ktoré mali obradný charakter. Jedná sa o vyšívanú plachtu, ktorá oddeľovala posteľ rodičky od postelky s novonarodeným dieťaťom. Taktiež sa jej pripisovali ochranné magické vlastnosti, preto sa neskôr vyskytovala aj pri iných životných situáciach. Využívala sa napríklad ako súčasť odevu nevesty, prestierala sa na novomanželské lôžko, a niekedy sa dokonca vkladala aj do truhly.

Veľká pozornosť sa venovala zdobeniu sviatočného kroja, ktorý bol akýmsi reprezentatívnym odevom človeka, prostriedkom spoločenskej prestíže. Najkrajšie výšivky hrali farbami na čepcoch, pozdĺžnych obradových šatkách, košeliach a ženských rukávcoch. Neskôr sa výšivka objavila aj na zástere, sukni a v mužskom odevu sa vyšívali hlavne košele.

V časoch okolo druhej svetovej vojny bol kroj skutočne výrazným znakom, ktorý o svojom nositeľovi prezrádza nielen to, odkiaľ prišiel, k akej spoločenskej vrstve patrí, čím sa zaoberá, či už vstúpil do manželstva, alebo je slobodný, aké náboženstvo vyznáva, ale ukázal aj vkus a zručnosť majiteľa, jeho cit pre krásu. Dnešné zdroje nám dokazujú, že za posledných 200 rokov sa kroj stal jedným z poznávacích znakov celého nášho národa. Kroj dodnes fascinuje nejedného cudzinca, dokonca mnohí cestujú hodiny, aby mohli navštíviť folklórne festivaly, kde farebná škála vyšívaných krojov je naozaj rozmanitá. Preto kroj, jeho umenie a krása je vo svete dokladom schopností a nadania malého národa pod Tatrami. Kroje sú nielen u nás, ale i u ďalších národov, predmetom obdivu, a napriek tomu, že už nespĺňajú svoj účel, zostávajú prirodzenou súčasťou a ozdobou mnohých slávnostných príležitostí a sviatkov.

Kroj mal vo svete jednoduchých roľníkov veľký význam a hodnotu, nakoľko jeho zhotovenie stálo ľudí nemalé úsilie. Preto sa odev evidoval a bol súčasťou dedičstva. Výskumom sa potvrdilo, že jedna vyšívaná sukňa mohla byť nosená aj tri generácie.

Napriek ustáleným a spoločenským znakom, ktoré vyjadrovali vkus a potreby dedinského ľudu, nebol ľudový odev uniformou. Individualita sa prejavila v detailoch výzdoby, ktorá bola z časti záväzná pre každého člena dedinského kolektívu v danej oblasti, ale nakoľko

sa zhotovovala ručne, boli obmeny nevyhnutné.

1.1.3 Privilégium žien

Zhotovovať, upravovať a vyšívať odev bolo privilégium žien. Umenie zdobiť odev výšivkou rozhodne patrilo do kategórie ženských prác a reprezentovalo ženu vo vtedajšom vidieckom svete. Dievčatá sa museli už v mladom veku učiť týmto zručnostiam. Spočiatku vedeli vyšívať takmer všetky ženy. Neskôr, príchodom jemnejších materiálov a nití, rozvíjaním vyšivačských techník, sa vyšívaniu venovalo stále menej a menej žien. Postupne sa zdobenie odevu dostávalo len do rúk výtvarne založených žien, ktoré si svoje techniky prísnie strážili. Tento poznatok si môžeme spojiť s dnešným svetom, kde vládne rovnaké pravidlo (súčasní módní návrhári si dokonale strážia svoje techniky).

Pre roľnícku výšivku bolo príznačné opakovanie, napodobovanie, či akási imitácia toho, čo majú susedia, alebo ľudia tej istej vrstvy. Preto na jednu tému vznikali rôzne varianty vzorov, ktoré posúvali vývoj výšivky.

Stratégia odlišovať sa od ostatných - aj to je jeden z hlavných charakteristických znakov výšivky. Neverbálne poukazovala na spoločenský status jednotlivca. „*V Sebechleboch, kde tradičný odev nosila generácia žien v strednom veku ešte v 70. rokoch 20. storočia, sa napríklad dodržoval úzus, že pestrofarebné kvetinové výšivky na rukávcoch a čepcoch boli určené iba pre mladé ženy, fialovo-modré pre staršie ženy a čierne pre staré ženy*“ (Danglová 2009). Aj v súčasnosti môžeme na ulici v Sebechleboch stretnúť starú ženu v kroji, s nádherne vyšívaným čepcom na hlave, ako kráča bok po boku s vnúčaťom v džínsoch a tričku. Aj keď žijeme v 21. storočí, kedy sú kroje už len raritou dedín a folklórnych podujatí, vidieť na vlastné oči nádherne vyšívaný kraj môže byť zážitok na celý život.

1.1.4 Materiály a vzory slovenskej výšivky

Technický postup a výsledný ornamentálny výsledok prudko závisel od výberu materiálu a od druhu vyšivacieho vlákna. Mal pre výšivku kľúčový význam, a preto výber a použitie materiálu nebol náhodný. Keďže spočiatku ľudia materiál vyrábali sami, išlo o prírodné materiály (konopné plátno, ľanové plátno a domáce súkno).

Na techniky, pri ktorých sa museli počítať vlákna bolo najvhodnejšie hrubé domáce plátno s výraznou štruktúrou. Tieto techniky (po niti, na stehy), boli v ľudovej výšivke najčastejšie

používané. Týmito technikami vznikali ornamenty prevažne založené na geometrických tvaroch, rytme a symetrii. Preto sa geometrické tvary vo výšivke považujú za vývinovo staršie než vzory založené na rastlinných, zoomorfných či antropomorfných prvkoch. Slovenskú výšivku ovplyvnil práve geometrický štýl.

Koncom 18. a v priebehu 19. storočia nastal zlom vo vývine štýlu roľníckej výšivky, a pod vplyvom rozšírenia továrenskej výroby (textilné manufaktúry v Rakúsko-Uhorsku) sa na vidieku udomácňujú materiály ako, tzv. jemné plátina- batist, váper, perkál a tyl. Nite sa taktiež začali vyrábať priemyselne, a preto prichádza väčšia farebná škála bavlnených, vlnených, kovových a hodvábných nití. Z domácich tkanín sa v tom období šili len pracovné alebo spodné súčiastky. Neskôr sa lacnejšie druhy továrenského textilu uplatnili i v pracovnom odevu. V polovici 20. storočia takmer úplne zaniklo používanie doma tkaných textílií.

Na techniky vyšívania, založené na princípe predkresľovania, bolo najvhodnejšie tenké plátno s nevýraznou štruktúrou. Vzor sa teda predkresľoval a vyšívalo sa podľa predkreslených línií. Začínali sa objavovať rastlinné motívy, kytice či prvky vyjadrujúce obsah.

Ornamentálna stránka roľníckej výšivky sa na prvý pohľad môže zdať neobyčajne pestrá, ale pri bližšom prieskume narazíme na prekvapivo malý počet prvkov. Pestrosť spočíva v mnohopočetných variáciách rastlinných motívov ako tulipány, ľalie, ruže (ružice), granátové jablká (poznáme už z renesancie), listy, srdcia a vtáci. Vzory nepriamo prevzaté z renesancie, baroka či empíra sa rozvinuli do bohatej škály rozmanitých kompozičných foriem. Práve tu sa kreativita a originalita vyšívачiek prejavila naplno.

1.1.5 Záujem cudziny

Záujem zo zahraničia o slovenské kroje rástol a prebúdzať takzvané národné uvedomenie. Výstavy a rozvoj podnietil aktivity podnikateľov, pre ktorých pracovali dedinské ženy na objednávku. Začali sa objavovať aj podomový obchodníci, ktorí výšivky skupovali a predávali zberateľom a múzeám (Praha, Budapešť, Viedeň, Brno). Na mnohých dedinách dodnes môžeme stretnúť obchodníkov, ktorí napríklad za jednu vyšívanú časť kroja zaplatia nemalé peniaze.

Od polovice 19. storočia narastal záujem o ľudovú výšivku, čipku a tkaninu, čo ovplyvňovalo podobu výšivkového dekoru. „Inteligencia“ na Slovensku sa snažila pomocou

ornamentu vzbudit národního ducha pomocou rôznych symbolov. Rápidny pokrok nastal, v druhej polovici 19. storočia - slovenské výšivky sa začali objavovať na svetových výstavách (Viedeň, Budapešť, Paríž a i.). „Už veľká národopisná výstava v Moskve, ktorá sa uskutočnila roku 1867, mala nielen upevniť povedomie slovanskej vzájomnosti a spolupráce, ale pomôcť vedcom a bádateľom spoznávať to, čo je slovanským národom spoločné a čím sa odlišujú“ (Nosáľová, 1988).

Veľkou udalosťou bola aj medzinárodná výstava vo Viedni roku 1873. Cisárovná si želala osobne sa stretnúť s tvorkyňami bohatých slovenských krojov, výšiviek a čipiek. „Mnohí návštevníci nechceli veriť, že tieto náročné a krásne veci vytvorili ruky „obyčajných“ sedliáčok, hoci jedna z nich, Betka Tomášiková z Dechtíc, priamo na výstave pred očami návštevníkov vyšívala“ (Nosáľová, 1988). Je však smutné že návštevník sa nikdy nedozvedel o krajine pôvodu výrobkov, keďže boli označené ako uhorské exponáty.

Významné kultúrne, národné ale aj politické podujatie usporiadala roku 1887 Živena (spolok slovenských žien) v Martine s názvom Výstavka slovenských výšiviek. Výstavu podporovala nielen slovenská verejnosť, ale aj mnohí známi dejatelia. Dokonca Národné noviny uverejnili výzvu na podporu, aby sa na výstavu dostali najtypickejšie výšivky a kroje. Podľa tvrdenia V. Nosáľovej: „Výstava sa stala skutočnou národnou manifestáciou. Zhromaždilo sa na nej 1676 výrobkov od 149 zberateľov a 580 majiteľov, a to nielen z územia dnešného Slovenska, ale aj od Slovákov z Dolnej zeme (dnes Maďarsko), z Moravy a Čiech. Exponáty z tejto výstavy sa stali základom zbierok Slovenského národného múzea, ktoré je dnes najväčším národopisným múzeom na Slovensku.“

Početné zastúpenie prezentovaných exponátov bolo aj v Prahe (1895) na národopisnej výstave československej a miléniovej výstave v Budapešti (1896). Na domácej pôde sa prezentovali v roku 1887 v Martine, na výstave slovenských výšiviek.

2 DRUHY TECHNIK SLOVENSKEJ ĽUDOVEJ VÝŠIVKY

Najstaršie výšivky mali spočiatku praktickú a neskôr estetickú funkciu. Jednoduché a praktické. V časoch keď sa odev zošival ručne, sa hľadali spôsoby ako dokonale spájať kusy látky a pritom nájsť dekoratívnu ozdobnú hodnotu. Názvy spojovacích vzorov vznikali podľa daných lokalít. Napríklad zvezovka, scínek, splietanie, spuščanka a iné. Jednoduché ozdobné spájanie materiálu sa na Slovensku udržalo až do polovice 20. storočia v regiónoch kde stále šili kroje z plátna. Najčastejšie sa používal slučkový steh, ktorý spevnil okraje plátna či výstrihov, spojil rukávy s košeľou. Vo výsledku zabránil strapkaniu materiálu, začistil okraje, aby zostali neporušené.

2.1 Výšivka podľa počítanej nite

Výšivka podľa počítanej nite, alebo nárečovo povedané - po niti, je jeden zo spôsobov ako vytvoriť výšivku. Vychádza zo štruktúry podkladu, čo znamená že kladenie stehov je závislé od odpočítavania nití v materiáli. Patria sem aj techniky najstarších funkčných stehov, prelamované techniky, mriežky, križiková výšivka a výšivka na sieti.

Táto technika sa na slovenskom vidieku silno zakorenila, a jedným z dôvodov bolo aj doma vytvárané plátno, ktoré bol spočiatku hrubšie a teda malo krásne viditeľnú štruktúru. Vzory a motívy, ktoré sa najčastejšie používali boli geometrické a vyšivačka ich poznala naspamäť. Najzaujímavejšie je, že aj pri takom malom množstve prvkov, vyšivačky dokázali vytvoriť vždy iné zostavy v duchu zaužívanej normy.

2.1.1 Ozdobné riasenie

Opäť sa stretávame s technikou ktorá vznikla z funkčného zámeru, a z ktorej sa časom vyvinul vzor, nazývaný - výšivka cez riasy. Výšivku cez riasy najčastejšie nájdeme na krojových rukávcoch či sukniach. Z histórie sa však dozvedáme, že táto technika bola používaná hlavne v renesancii (spodná košeľa), ale poznáme ju už z antiky. Aby mohla výšivka vzniknúť je potrebné zriasiť materiál a zošiť predným stehom. Následne sa vytvára vzor (zväčša geometrického charakteru), ktorý je závislý od pravidelnosti záhybov. Plasticita vznikne striedaním línií a farieb.

Obr. 1. Výšivka z drilichových rukávov. Nižné Ružbachy, začiatok 20.storočia.

2.1.2 Krížiková výšivka

Ďalšia technika, ktorá neodmysliteľne patrí do skupiny „po niti“ je krížiková výšivka. V roľníckom slovenskom prostredí patrila k najčastejším technikám a vytvárala sa na krojoch a interiérovoch materiáloch, takmer na celom území Slovenska. Jedným z dôvodov, prečo sa táto technika tak uplatnila v krojovej výšivke, je ľahšia reprodukcia vzorov, ktorá je menej náročná. Nájde ju na menej viditeľných častiach odevu (goliere, manžety), pričom viditeľnejšie miesta sú vyšívajú reprezentatívnejšou výšivkou. Avšak zo 16. a 17. storočia je o nej len málo zmienok. Pravdepodobne sa pokladala za nedostatočne honosnú. Na zvládnutie techniky je najvhodnejší materiál s výraznou štruktúrou nití. Napríklad konopné, ľanové či hrubšie bavlnené plátno. Na vyšívajú sa používala bavlnená či vlnená priadza. Vyšívajú sa obrazce kvetov, zvierat doplnené geometrickými motívmi.

Na západnom Slovensku bola častým vzorom kytica karafiátov, ktorá má mnoho variantov a podôb. Predloha je doložená v Sibmacherovom vzorníku z roku 1604.

V okolí Trnavy sa používali silne abstraktné vzory, ale v dedinách pri Senci nájde zmienky o drobnokresbe krížikových vzorov. Starobylé motívy kosoštvorcov, geometrických tvarov hviezdíc, štvorčekov a krúžkov sa uplatňujú na krojoch v Marikovskej doline pod Javorníkmi. Silná tradícia dekoratívneho majstrovstva žien z Horehronia je známa rozkvetom krížikovej výšivky, precízne vypracovanej s dokonalou farebnosťou.

Obr. 2. Päťkvetá kytica z karafiátov a granátových jabĺk v antickej váze. Výšivka z 19.storočia.

Romantickú atmosféru druhej polovice 19. storočia nájdeme v prejavoch roľníckej výšivky z územia bývalej Hontianskej župy. Rozmanitosť krojov z okolia Krupiny (Bzovík a iné obce) sa dostala do povedomia vďaka etnografovi Andrejovi Kmeťovi. Tento zberateľ sa zaslúžil o zviditeľnenie slovenskej výšivky tohto územia. Vďaka nemu sa výšivka zo Bzovíka dostala medzi exponáty výstavy vo Viedni roku 1873. Rozvinula sa vyšivačská technika žien, ktorým organizoval a sprostredkoval predaj hontianskych výšiviek. Rozhodujúce slovo tu mala krížiková technika prepracovaná do filigránskych, formálne dokonalých tvarov s neskôr pestrejším koloritom.

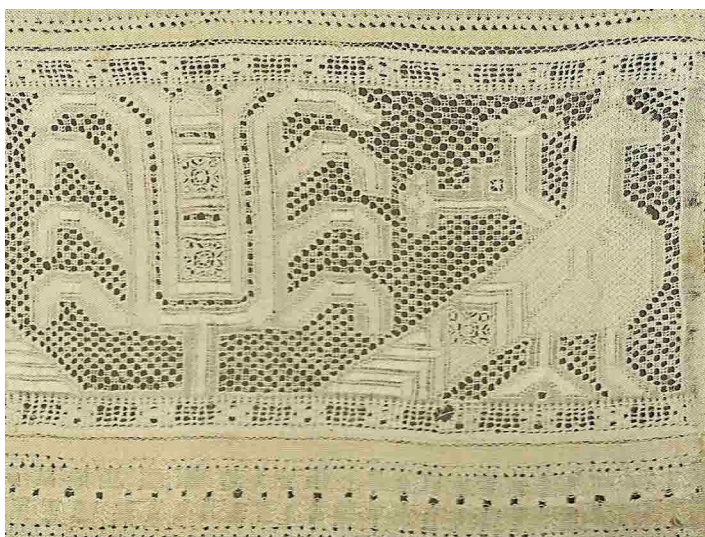

Obr. 3. Čierna drobnokresba osemcípnych hviezd z okolia Krupiny. Začiatok 20.storočia.

2.1.3 Žilinská robota, vyrezávanie, reca – prelamovanie

Existuje veľa názvov ktorými sa označovala prelamovaná výšivka. Táto výšivka je zaujímavá tým že na prvý pohľad sa podobá krajke. Má priehľadnú sieť, z ktorej sa vyťahujú či vystrihávajú nite v oboch smeroch. Táto technika sa vytvára obšíváním nití (priehľadné a nepriehľadné očka). Pre Slovensko je charakteristická uhlopriečková podoba prelamovanej siete.

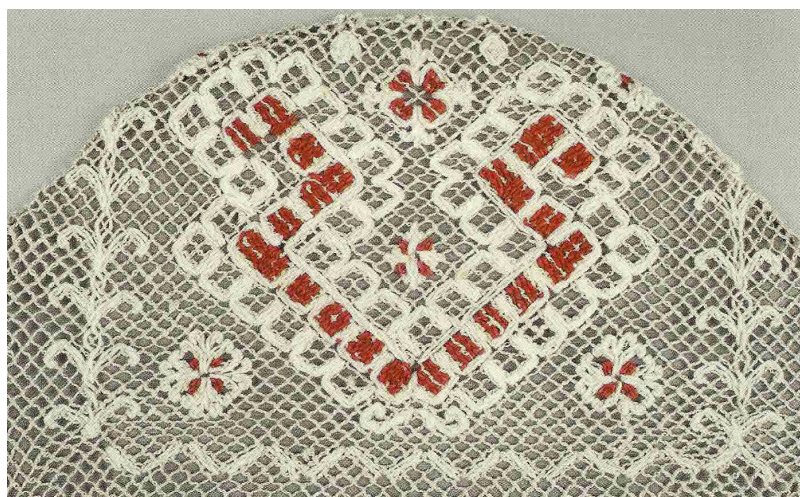
Výšivka sa uplatnila hlavne na textíliách v pánskych a meštianskych domácnostiach. Neskôr na kútnych a obradových plachtách a nakoniec sa objavila aj v krojovej výšivke. Tu sa pokladala za veľmi cennú a prešívala sa z opotrebovaných kusov odevu do nových. Hlavným centrom rozvoja prelamovanej výšivky bolo okolie Žiliny (preto žilinská robota, žilinské šitie) a Trenčín. Pôvodne sa vyšívalo na jemné ľanové plátno, nesúkenným hodvábom či ľanovou priadzou v odtieňoch krémovej farby. Zásobnica motívov nebola bohatá, zobrazovali sa zoomorfné (najčastejšie kohútí vzor), geometrické a florálne obrazce.

Obr. 4. Výšivka kohúta alebo páva s motívom štylizovanej ľalie. Liptovské Sliače, 18., 19. storočia.

2.1.4 Výšivka na sieti

Ako usudzujeme z názvu, základ výšivky tvorí sieť (na spôsob rybárskej siete), ktorá je podkladom pre výzdobu výšivkou. Zaujímavé je, že výšivka stojí na rozhraní medzi výšivkou a čipkou, niektorí bádatelia tvrdia, že je to prechod k šitej čipke. Výskyt výšivky na sieti je hlavne z okolia Gemera, Spiša a Šariša. Šírla sa podomovým predajom a dokonca a vyučovala v školách. Spočiatku sa objavovali biblické námety a postupným uvoľňovaním aj svetské, florálne. Zdobenie sa v odeve nachádzalo na čepcoch v podobe štylizovaných kvetín v kombinácii bielej a červenej. Dokonca sa objavili aj čepce s čiernou sieťou a bielou kresbou výšivky. V Skýcove sa výšivka používala na ženských rukávcoch a mužských košeliach. Líši sa spôsobom zhotovenia siete, tvrdí Alena Rybáriková, autorka článku pre časopis RUD: „Nerobila sa sieťovacou ihlicou cez valček alebo ihlicu, ale jednoducho ihlou na šitie.“

Obr. 5. Výšivka z dienká čepca. Mengusovce, okolo roku 1900.

2.1.5 Plochý steh – hladkovanie

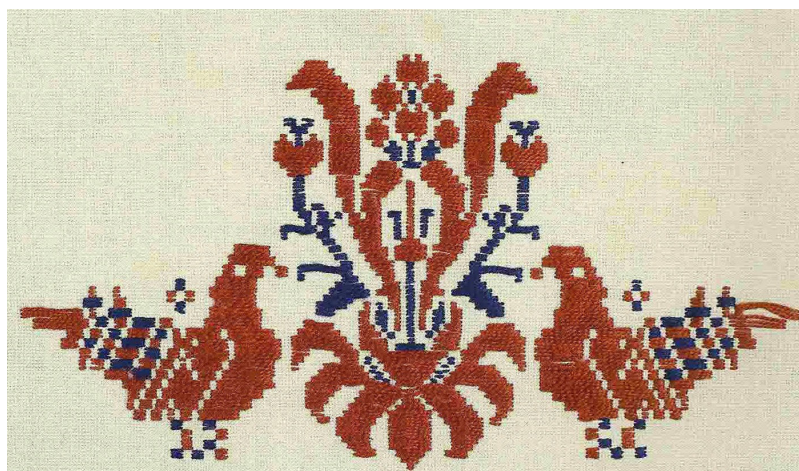
Plochým stehom, hladkovaním, či výšivkou naplno po niti sa označuje rovnobežné kladenie stehov vedľa seba. Dôležité je vychádzať zo štruktúry podkladu. Menšie geometrické plôšky, kosoštvorce či hviezdice sa šijú po osnove, šikmo alebo došikma. Šijú sa buď úsporne, alebo pokrývajú líc aj rub podkladu.

Plochý steh sa v slovenskej výšivkovej tradícii považuje za druhú najrozšírenejšiu a najobľúbenejšiu techniku. Stal sa dôležitou súčasťou vyjadrenia lokálneho štýlu v regiónoch Slovenska (Zvolen, Krupina, Modrý kameň- plátené ženské rukávce, sukne, polky a iné). Avšak málokedy sa vyskytoval osamote. Často sa kombinoval s iným druhom výšivky (krížiková, výrez, prelamovanie).

Opäť sa stretávame s informáciou, že spočiatku sa technika používala na domácom konopnom plátne (Záhorie) na obrusoch, prestieradlách. Vzory sa vyšivali bielou hrubou priadzou na tmavšom pozadí plátna(hra svetla a tieňa). Upravené verzie vzorov sa objavili v okolí Bratislavy (západné Slovensko) ale aj na Horehroní.

Na kroji sa vyšivali prieramky rukávov (zrkadlové usporiadanie pásov) v podobe lomených vlnoviek, hviezd, kosoštvorcov. Vzory sa prebrali z výzdoby kútnych plachiet a značne sa zjednodušili, zmizlo všetko nadbytočné. Vzor sa taktiež prevádzal z jednej techniky do druhej(jednoduchá reprodukovateľnosť)

Medzi ďalšie druhy vyšívania po niti patrí výrez, mriežka a križovianske gatry.

Obr. 6. Výšivka plochým stehom zo ženskej sviatočnej zástery. Nižný Klátov, 20.storočia.

2.2 Predkreslená výšivka

Výšivka na pomaľovanie či predkreslená výšivka, narozdiel od výšivky podľa počítanej nite, nebrala ohľad na štruktúru podkladu. Postupovalo sa voľnejšie podľa naznačených kontúr vzoru. Celá kresba bola dôležitá hlavne pri zložitejších vzoroch na jemnejších materiáloch. Slobodnejšie narábanie s predlohou podporilo ľahší vznik novotvarov.

Predkreslené výšivky sa často spájali so stonkovým a plochým stehom (naturalistickejšia kresba), ktorý čerpal z renesančného dekoru, vzory tulipánov, karafiátov, granátových jabĺk, roziet, lístkov. Spočiatku sa predkreslené výšivky objavovali opäť na kostolných textíliách. Ako vyšivací materiál sa používala červená priadza alebo hodváb krémovej či žltej farby. Táto farebnosť v niektorých oblastiach zostala aj v krojovej výšivke „do červena“, „do žltá“.

2.2.1 Hodvábom vyšívané

Túžba po nádhere a prepychu v priebehu 19.storočia sa naplno prejavila v bohatstve a kráse výšivky. Do kategórie podľa predkreslenia patria výšivky s rastlinným vzorom, vyšívané krémovým a žltým hodvábom na tenkom plátne (okolie Trnavy a Piešťan). Medzi hodvábom vyšívané odevy patrili sviatočné šatky, rukávce a čepce či mužské košele. Naplno sa využíval plný plochý steh s renesančnými motívmi, ktoré sa kompozične zhustovali lístkami a špirálami. V priebehu vývinu sa stehy začali ukladať do viacerých smerov (lom svetla). Najlepšie spracované výšivky hodvábom sa v odbornej literatúre zaraďujú do kate-

górie výšiviek „krásneho štýlu“.

Súčasťou ľudového štýlu sa stala aj dierková výšivka, založená na ozdobných princípoch empíru a biedermeieru. *“V piešťanskej krojovej výzdobe napokon dierková výšivka celkom ovládla dekoratívne pole a vykryštalizovala sa do špecificky regionálneho výrazu”* (Danglová, 2009).

Obr. 7. Výšivka so slávnostných ženských rukávov. Krakovany, prvá polovica 20. storočia

2.2.2 Retiazková výšivka, tamburínová technikami

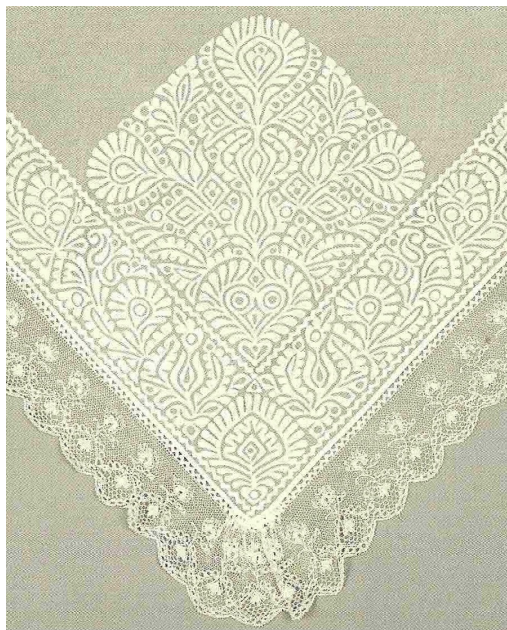
Drobný sled retiazok je ďalšou odrodou predkreslenej výšivky a je vhodný na kresbu línií. Vytvára sa obyčajnou ihlou alebo tamburínovou technikou pomocou hačkovania háčikom cez látku, uchytenu v ráme (tzv. vyšívanie krivou ihlou). V súčasnosti je na Slovensku veľmi málo vyšivačiek, ktoré vyšívajú všetky spôsoby výšivky krivou ihlou. Medzi posledné vyšivačky patrí Zuzana Madošová, majsterka ľudovej umeleckej výroby. Vyrastala v roľníckej rodine, kde tkávala plátno a postupom času si osvojila všetky spôsoby a vzory výšivky. Cez päťdesiat rokov sa podieľa na výrobe krojových súčastí pre folklórne súbory aj pre Ústredie ľudovej umeleckej výroby (ÚĽUV).

Obr. 8. Motív vtáčikov, motýľov a vetvičiek vyšívany krivou ihlou.
Bzovík, 20.storočie.

2.2.3 Biela výšivka

Príchodom empíru a biedermeieru sa rozvinula ďalšia krásna technika vyšívania a tou je biela výšivka. Spočiatku bola obľúbenou vo vyšších vrstvách, ale časom sa dostala aj na vidiek. Váper, mušelín, či tyl tvorili podklad pre stehovú kresbu bielou priadzou. Od podkladu závisela nielen technika, ale aj výsledný ráz. Techniky bielej výšivky zahrňovali plnú výšivku, dierkovú výšivku (vzory vytvorené dierkami rôznych tvarov a veľkostí), prelamanú výšivku a gatry. Avšak táto výšivka sa v našom prostredí nerozvinula do takých foriem ako napríklad v Čechách kde spôsobila veľký zvrät štýlu.

Obr. 9. Trakovická aplikácia na tylovej šatke. Okolie Trnavy, koniec 19. stor.

2.2.4 Zlatom vyšívané

Svojou nádherou a pompéznosťou sa zlatá výšivka zo sakrálneho prostredia dostala do sekurálneho, kde si výšivky touto technikou mohol dovoliť len zámožnejší ľud. Impulzom rozvoja sa stala skutočnosť, že v Bratislave bola založená továreň Kühlmayer (výroba kovových nití). Najrazantnejšie sa prejavila v okolí Trnavy. Zlatou niťou sa vyplňali plošky vzoru alebo sa pridávala ako skrášľujúci prvok, ako kontúra vzoru. Pre docielenie vypuklejšieho (reliéfného) tvaru, sa vzor našíval cez vysokú podložku. Postup práce spočíval v troch fázach a dokonca sa tu uplatnila aj mužská ruka. Najprv sa vzor nakreslil, muži ho vysekali z lepenky, následne sa prekreslil na plátno a vyšil.

3 UMENIE REMESLA

Dnešnú módu charakterizuje pozoruhodná rozmanitosť a možnosť osobnej voľby. Človek už nie je nútený podriaďiť sa odevnému poriadku, tak ako to bolo v minulosti. A preto sa po uliciach potuluje móda „od výmyslu sveta“. Kombinovateľné sa stretá s nekombinovateľným, zaujímavé s nezaujímavým.

Dnešná móda hľadá oporu v minulosti, čerpá, inšpiruje a pretvára. Vo svete sa práve tradičný ľudový odev, stáva výdatným zdrojom inšpirácie pre mnohých dizajnérov rôznych odvetví. Pretože základom vytvorenia nového odevu, je znalosť odevu starého, či tradičného.

V každodennom živote sa už s tradičnou výšivkou stretávame menej často. Výšivka sa dostáva do pozície zdobeného luxusnejšieho odevu, či minimálne odevu spoločenského. Dnes sa vytvára zväčša strojovo, ale nájdeme dizajnérov, ktorí si ešte potrpia na ručne zdobený odev. Do tejto skupiny patria zväčša najväčší dizajnéri doby.

V súčasnosti sa mimo tradičných spôsobov vyšívania, využívajú aj inovatívne prístupy k vyšivke. Motív kvetov a ornamentov vytvorený sieťotlačovou či digitálnou technikou už nie je nič nové a pravidelne sa objavuje na módnjej scéne. Menej známe je napríklad akvarelové vyšívanie, ktoré spočíva v kombinovaní maľby a vyšivky. Taktiež sa objavuje vyšivka vysekaná v koži, či abstraktná vyšivka použitá ako umenie mimo odevu.

Umelci spájajú techniky, využívajú nové technológie, pretvárajú, ohurujú. Sú to dominantní tvorcovia módy, ktorí inšpirujú nejedného dizajnéra a často sa ovplyvňujú navzájom. Je to výber najlepších módných návrhárov, ktorí ovplyvnili súčasnú dobu.

Návrhári sa snažia pomocou filozofie postmodernizmu, do svojej práce reinterpretovať historický kontext módy. *„Ty vidí históriu odívania buď jako již irrelevantní, nebo ji pojímají jako bohatý zdroj, který by měl být použit a probádán, avšak pro nové účely v nové době“* (Palomo-Lovinsky, 2011).

Postmodernisti ako Vivienne Westwood, Gianni Versace, Katherine Hamnet a John Galiano, sú známi tým, že dôkladne bádajú v textilných múzeách. Skúmajú, kombinujú a hľadajú nové vyjadrenie. Nový nápad ktorý zapadá do kontextu súčasnej módy.

Niektorí návrhári, môžeme ich nazývať aj „remeselníci“, sa zaujímajú o spracovanie materiálu, vzor, farbu, aby pri dotyku látky s telom vyvolali príjemné pocity. Napríklad Issey

Miyake, Yohji Yamamoto, Romeo Gigli či Dries Van Noten kladú dôraz na emocionálnu kvalitu, prostredníctvom zmyselnosti. Sami návrháři sa podieľajú na vytváraní modelu. *„Návrháři dnešní doby začleňují řemeslnou složku do své práce stejně, jako to dělali velcí návrháři před nimi, avšak přizpůsobují filozofii couture kontextu dnešní doby zapojením nových technologií a moderních výrobních postupů.“* (Palomo-Lovinsky, 2011).

Predstavme si ikony módy, ktorí dokazujú že spojenie minulosti s remeslom prevedené do súčasnosti je jedným z najlepších inšpirácií pre módu 21. storočia.

3.1 Vivienne Westwood

„ ...nikdy neexistovala doba, v ktorej by ľudia mali tak málo rešpektu k minulosti. Snahami okopírovať techniky si vytvárate svoju vlastnú techniku- dokázala som konečne vytvoriť siluetu, ktorá nebola nikdy predtým vytvorená a ani nemohla, pretože ide o syntézu prenesenú do súčasnosti..“ (Vivienne Westwood).

Módna ikona ocenená Rádom britského impéria, Vivienne Westwood je úžasným príkladom vyjadrenia súčasnej módy. Jej kolekcie čerpajú z tradície a histórie, ale jej odevy sú vždy vyslovene modernistické. Spája historické myšlienky so súčasnosťou a vytvára módu podľa vlastných požiadaviek. V minulosti hľadá odpovede na otázky o vyjadrení ženskosti a sexuality a interpretuje ich moderným spôsobom. Vivienne je známa svojím nekonvenčným konštruovaním strihov, kde dosahuje nový prístup ku kráse. Táto kombinácia historických vplyvov s modernými aplikáciami jej umožňuje vytvárať módu poplatnú súčasnosti. Návrhárka má zmysel pre humor, ale aj rešpekt pre britské tradície a historický spôsob obliekania. Dôležité na jej móde je, že núti človeka premýšľať, a cez to všetko rešpektovať minulosť, aby ľahšie pochopil budúcnosť.

Obr. 10. Kolekcia graffitov s použitím historizujúcich prvkov, Vivienne Westwood, 2006

3.2 John Galliano

„Nesmiete sa báť ani skrývať sa za nápady, ktoré tu už boli. Musíte experimentovať“ (John Galliano).

John Galliano v roku 1995-96 získava pozíciu návrhára domu Givenchy. Je prvým britským návrhárom, ktorý vedie francúzsky módný dom. Po roku sa však presúva do domu Dior. Interpretuje minulosť neuveriteľným spôsobom, ponúka romantiku a divadelnú imagináciu. Experimentuje so strihaním látok a konštrukciami a ponúka vzrušenie, ktoré predvádzali aj couturiéri* v minulosti. Silné a moderné ženy minulosti sa často objavujú v jeho návrhárskej tvorbe prevedenej s ľahkosťou do súčasnosti. Nezameriava sa len na jednu tému ale mieša dohromady plody svojho výskumu. „Schopnosť hrať si s ohromným množstvom módnich vlivu z minulosti a kombinovať je umožňuje Gallianovi vytvárať romantiku a vzrušenie, ktoré často v dnešnom módnom trhu chybí“ (Palomo-Lovinsky, 2011). John Galliano až do roku 2011 tvoril módy pod značkou Dior.

* Z francúzskeho slova Haute Couture. Medzinárodne používaný termín z oblasti módy vyjadruje dokonalú znalosť krajčírskoho remesla.

Obr. 11. Kolekcia 2009, inšpirovaná Ruským- Balkánskym folklórom, John Galliano, Dior

3.3 Issey Miyake

„Ja to vyrobím, ľudia prevezmú myšlienku a pokračujú v nej. Môžu to kludne urobiť. Pre mňa sa design musí dostať do skutočného života“ (Issey Miyake).

Japonský módný návrhár sa na scéne objavil v sedemdesiatich rokoch a už roku 1977 získava japonskú prestížnu cenu *Mainichi Design award*. Pravidelne ohuruje svojimi priekopníckymi technikami a japonskými tradíciami, celý svet módy. Vytvára umenie, v ktoré iní návrhári, len dúfajú, že sa im podarí. Miyake mieša štýly, módu, praktickosť odevu, a aj napriek objavovaniu nových techník vytvára nositeľnú módu. Je uznávaným návrhárom vďaka svojej dômyselnosti, inovatívnosti a virtuozite. Silnou stránkou tohto návrhára je aj vývoj technológii pre efektívnejšiu výrobu.

Jeho kolekcie sú inšpirované bohatou remeselnou zručnosťou a ukazujú estetiku Japonska. Aj napriek prepojeniu s Východným svetom je Miyakeho oblečenie vždy uvoľnené. Do povedomia sa dostal napríklad s kolekciou, kde experimentoval s plisé. Čo sa mu podarilo a vytvoril techniku, kde sa odev najprv nastrihá až potom plisuje a šije. Toto ponúka širokú

škálu řešení a možností. Návrhár priviedol v roku 1997 na trh „a piece of cloth“ (kúsok látky). Hovoríme o kuse trubicového úpletu, ktorý si sám zákazník vystrihne, upraví dĺžku a veľkosť. Inovatívnosť je, že zákazník sa sám podieľa na tvorbe odevu.

Návrhár dnes „stojí za scénou“ a podporuje mladých umelcov, ktorý nadväzujú na filozofiu jeho tvorby. Sám návrhár zatiaľ experimentuje s technológiami, technikami a konceptom.

Obr. 12. Kolekcia kreatívneho dizajnéra Dai Fujiwara, Issey Miyake

3.4 Marc Jacobs

„Mám rád romantické odkazy na minulosť...“ (Marc Jacobs)

Marc Jacobs, jeden z najvplyvnejších návrhárov súčasnosti, pôsobiaci v USA, má ohromný vplyv na módnny priemysel. Jeho kolekcie udávajú tón módy na celú sezónu. Je to umelec, ktorý kombinuje filozofické námety. Je úspešným marketingovým hráčom, obľúbeným vo svete módy. Jacobs pôsobí ako kreatívny riaditeľ luxusnej značky *Louis Vuiton* od roku 1997 v Paríži. Ten istý rok otvoril obchod *Marc Jacobs* v newyorskej štvrti SoHo. V roku 2001 uvádol značku *Marc by Marc Jacobs* pre ženy a mužov (inšpirácia newyorskou Greenwich Village). Existuje rada návrhárov, ktorí pristupujú k móde nezmeneným estetickým spôsobom. Ale Marc Jacobs je umelec, ktorý nemá problém striedať inšpirácie a posú-

vať sa od jedného nápadu k druhému. V roku 2010 dostal titul rytiera Rádu umenia a literatúry za príspevok francúzskemu kultúrnemu dedičstvu.

Príkladom návratu remesla je jeho najnovšia kolekcia uvedená na Parížskom fashion week 2011, ktorú vytvoril pre značku Luis Vuiton. Kolekcia je plná nádherných púdrových odtieňov a priesvitov. Bledomodrá, jemne ružová a pastelovo žltá záplava vyšívanych kvetov. Remeselné spracovanie anglickej výšivky bolo nosným prvkom kolekcie. Umelec použil veľké zdobené krajkové goliere, a šaty z organzy, laserom rezané. Na šatách použil aj hodváb, bavlnu a ručne prišívané perie. Módna show, ktorej zúčastniť sa naživo by bolo jedným z najfantastickejších zážitkov, pôsobila sviežo a luxusne. Kolotoč a modelky pripomínajúce nežné "lolity" zostupovali na javisko s obrovskou pompéznosťou. Podľa kritikov patrí táto show medzi najvydarenejšie kolekcie minulého roku.

Obr. 13. Jarná kolekcia , Paríž fashion week 2011, Luis Vuiton.

3.5 Alexander McQueen

„Móda a umenie sa k sebe približujú a v mnohých ohľadoch sa prelínajú, čo je nevyhnutné, pretože obidva pôsobia vizuálne“ (Alexander McQueen).

Lee Alexander McQueen sa učil krajčírskemu remeslu v Savile Row vo firme *Anderson & Sheppard* a v *Gieves & Hawkes*. Po absolvovaní londýnskej *Central Saint Martins** v roku 1992, jeho absolventskú kolekciu kúpila Isabella Blow (módna redaktorka britského *Vogue*) a pomohla McQueenovi rozbehnúť kariéru. V roku 1996 sa stal hlavným návrhárom Givenchy a rokom 2000 založil svoj vlastný dom pod patronátom Gucci Group. Umelec, ocenený Rádom britského impéria, bol hlásateľom toho, čím sa móda stane v 21. storočí. Bol mostom medzi starým zmyslom pre módu, čo je viditeľné v rešpekte ku krajčírskemu prevedeniu, a novým smerom módného priemyslu, nakoľko pomáhal posúvať módu vpred. McQueen s ľahkosťou necháva splynúť módu, umenie a myšlienku s dokonalým krajčírskym a technickým prevedením. Na začiatku sa často opieral o historické odkazy, napríklad korzety a šaty viktoriánskeho obdobia. Neskôr pátral po nových technológiách ktoré premietal do tkaniny.

Kolekcia šiat z roku 2010 uvedená po smrti umelca je odkazom histórie v modernom pojmí. Inšpirácia hľadaná v stredoveku na chvíľu nahradila McQueenov záujem o výhradne moderné technológie, ale aj napriek tomu sú šaty určené pre 21. storočie. Použitie zlatej výšivky v geometrickej a florálnej podobe na prírodných materiáloch pôsobí honosne a luxusne. Pravá ruka Alexandra McQueena, Sarah Burton tvrdí, že sa chcel dostať späť k remeslu, ktoré tak miloval. Pozeral sa na umenie temného stredoveku a hľadal v ňom svetlo. Z kolekcie cítiť tiež ikonografiu minulej doby. Do umelcovej smrti bola kolekcia dokončená na 80 percent.

* Univerzita umenia a dizajnu, Londín.

Obr. 14. Kolekcia jeseň/zima 2010 odkazuje na módu v stredoveku. Alexander McQueen.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 LOST IN TIME

Kolekcia „LOST IN TIME“ je snaha o vyjadrenie hodnoty umenia a modernej doby. Vyvoláva otázky o dôležitosti tradícií od ktorých závisí ďalší vývoj. Je snahou o pretvorenie tradičnej techniky do modernej doby. Naznačuje cestu ručnej tvorivej práce k obohateniu súčasného života. Kolekcia šiat je vyjadrením harmónie jednoduchosti so zložitou detailu. Remeselné spracovanie modernej plastickej výšivky, môžeme chápať ako návrat k ručnému spracovaniu odevu. Zmyslom výšivky je zdobiť odev.

Kolekciu tvorí šesť modelov určených modernej žene. Žene, ktorá chce upútať a zaujať oko diváka. Pri tvorbe modelov som prišla k novej technike vytvorenia výšivky. Inšpirovala som sa tvarom a štruktúrou detailu. Obrisy a charakteristické motívy výšivky som posunula do úplnej abstrakcie. Výšivku tvorí samotný textil, plasticky tvarovaný na vrchnej časti odevu. „3D výšivka“ je dominantným prvkom šiat, je dekorom a šperkom. Je plastic-ká, vytvára abstraktný vzor či ornament, bez použitia nití. Výšivka je ručne spracovaná, čo vyjadruje návrat k minulosti. Dokonale vytvorený abstraktný vzor doplňuje jednoduché minimalistické šaty.

4.1 Inšpirácie

Inšpirácie prichádzajú v tú najmenej očakávanú chvíľu. Človek sa môže inšpirovať čímkoľvek a akokoľvek. Prvým krokom inšpirácie je premýšľať nad témou, hľadať informácie a následne tvoriť. Inšpirácií pre kolekciu „LOST IN TIME“ je hneď niekoľko.

4.1.1 Folklor, tradície a kroj

Všade okolo dýcha tradícia, čas sa na chvíľu zastavil. Stretnúť staré ženy v krojoch ako kráčajú každú nedeľu do kostola, je dnes pre ľudí raritou. Svet krojov, kytlí* a strieborných ručne robených gombíkov, svet plný farebných krajok a výšiviek, to je miesto, ktoré je môjmu srdcu blízke. Folklor ma ovplyvňuje a inšpiruje. Na Slovensku vzniklo vyše 60 obmien krojov – krojových variantov. Forma odevu sa roky rozvíjala v jednotlivých regiónoch, usilovnou a tvorivou prácou obrovského množstva zručných ľudí. „*Neplatilo teda len 'iný kraj, iný kroj', ale často aj 'iná dedina, iný kroj'*“ (Nosáľová, 1988).

* Ženská skladaná či riasená sukňa, tvorí časť kroja. Na určitých územiach Slovenska sa škrobila.

Detail tak důležitý pro výzdobu kroja je nejcharakterističtějším prvkem ľudového odevu a vo svojej podstate aj odevu historického. Priebek vzniku výšivky je proces trpezlivosti, nedečkavosti a pokory.

4.2 Folklor is Alive

České centrum Praha pripravilo v roku 2011 výstavu s provokujúcim názvom „Folklor is Alive“. Názov mal vzbudiť otázky, či ešte existujú šance oživiť spoločnú tradíciu remeselnnej práce. Zabrániť negatívnemu vnímaniu folklóru, s ktorým sa často stretávame. Vybrané diela štyroch stredoeurópskych krajín dokazujú že mladá generácia nachádza nákazlivo živú inšpiráciu vo folklóre. Mojm zámerom bolo nájsť spôsob, ktorým dokážem presvedčiť čitateľa, aby folklór vnímal pozitívne.

4.3 Farebnosť

„Milujem farby, ale len keď sú čierne“ Coco Chanel

Ľudová výšivka hrá farbami, žiari, svieti, láka oko diváka zlatými či striebornými odleskami. Spočiatku som uvažovala, že šaty inšpirované výšivkou by mali byť farebné hravé a mali by pripomínať rozkvitnutú záhradu. Lebo farba je jedným z hlavných a dominantných prvkov výšivky.

Avšak výšivka určená pre dnešný svet nie je farebná. Je strohá a život jej nedávajú farby, ale linky. Poznáte to keď všetko vidíte v jednej farbe? V mojom prípade bola farba bezfarebná. Je to tak. Predstavila som si výšivku a videla som čierne obrysy. Videla som priestor, slnko a priestor obklopený čiernou farbou. Ženu záhadnú, zahalenú do tmavých vzorov a liniek.

ZÁVĚR

Skúmaním slovenskej výšivky som si uvedomila dôležitosť a význam tradičných textilných techník. Našla som nový, modernejší spôsob zhotovenia výšivky, ktorý posunul moju tvorbu do novej polohy. Táto téma ma obohatila o nové poznatky a dodala množstvo inšpirácii k ďalšiemu vývoju práce. Pozorovaním slovenskej výšivky som narazila na množstvo spôsobov vyšívania, ktoré mi do budúcnosti budú prínosom. Vytváraním kolekcie som sa naučila vážiť si ručnú prácu a pravú hodnotu odevu, ktorá spočíva v dokonalom spracovaní. Vytvorením kolekcie 6 modelov som našla rovnováhu, spojením jednoduchosti so zložitým detailom. Zmyslom kolekcie „LOST IN TIME“ je ohúriť diváka čistotou spracovania a krásou detailu. Účelom odevu je vyniknúť vo svete módy. Verím, že som presvedčila čitateľa o dôležitosti starých techník a inšpirovala k vytvoreniu niečoho nového, využitím starého prvku .

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Publikácie:

- [1] BENKA, Martin.BENŽA, Mojmír. Odev nášho ľudu. 1. vydanie. Vydavateľstvo Osveta. Martin. 1983
- [2] ČECHOVÁ, Alena L. HALÍKOVÁ, Anna. Krajky, výšivky, stuhy, prýmky. 1. vydání. Nakladatelství Lidové noviny. Praha. 2004. ISBN 80- 7106- 668- 0
- [3] DANGLOVÁ, Oľga. Výšivka na Slovensku. 1. vydanie. Vydalo Ústredie ľudovej umeleckej výroby v spolupráci s Ústavom etnológie SAV a Národným osvetovým centrom. Bratislava. 2009. ISBN 978-80-88852-66-7
- [4] NOSÁĽOVÁ, Viera. Naše kroje. 1. vydanie. Mladé letá. Bratislava. 1988.
- [5] POLMO-LOVINSKY, Noel. Nejvlivnější světoví módní návrháři. 1. vydanie. Praha: Mladá fronta. 2011. ISBN: 978-80204-2386-3

Internetové odkazy:

- [6] <http://www.style.com/fashionshows/review/S2012CTR-CDIOR>
- [7] <http://www.style.com/fashionshows/review/S2012RTW-LVUITTON>
- [8] <http://www.style.com/fashionshows/review/F2010RTW-AMCQUEEN>
- [9] <http://www.uluv.sk/sk/web/uvod/>
- [10] <http://www.uluv.sk/sk/web/casopis-rud/archiv/rok-2001/rud-012001/spolok-izabella-maria-hollosyova-a-svet-ciferskej-vysivky/>

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1. Výšivka z drilichových rukávov. Nižné Ružbachy, začiatok 20.storočia.....	19
Obr. 2. Päťkvetá kytica z karafiátov a granátových jablák v antickej váze. Výšivka z 19.storočia.....	20
Obr. 3. Čierna drobnokresba osemcípnych hviezd z okolia Krupiny. Začiatok 20.storočia..	21
Obr. 4. Výšivka kohúta alebo páva s motívom štylizovanej ľalie. Liptovské Sliache,18., 19. storočia.....	22
Obr. 5. Výšivka z dieňka čepca. Mengusovce, okolo roku 1900.....	23
Obr. 6. Výšivka plochým stehom zo ženskej sviatočnej zástery. Nižný Klátov, 20.storočia... 24	
Obr. 7. Výšivka so slávnostných ženských rukávcov. Krakovany, prvá polovica 20. storočia	25
Obr. 8. Motív vtáčikov, motýľov a vetvičiek vyšívány krivou ihlou. Bzovík, 20.storočie..	26
Obr. 9. Trakovická aplikácia na tylovej šatke. Okolie Trnavy, koniec 19. stor.....	27
Obr. 10. Kolekcia graffitov s použitím historizujúcich prvkov, Vivienne Westwood, 2006... 30	
Obr. 11. Kolekcia 2009, inšpirovaná Ruským- Balkánskym folklórom, John Galliano, Dior. 31	
Obr. 12. Kolekcia kreatívneho dizajnéra Dai Fujiwara, Issey Miyake.....	32
Obr. 13. Jarná kolekcia , Paríž fashion week 2011, Luis Vuiton.	33
Obr. 14. Kolekcia jeseň/zima 2010 odkazuje na módu v stredoveku. Alexander McQueen.. 35	

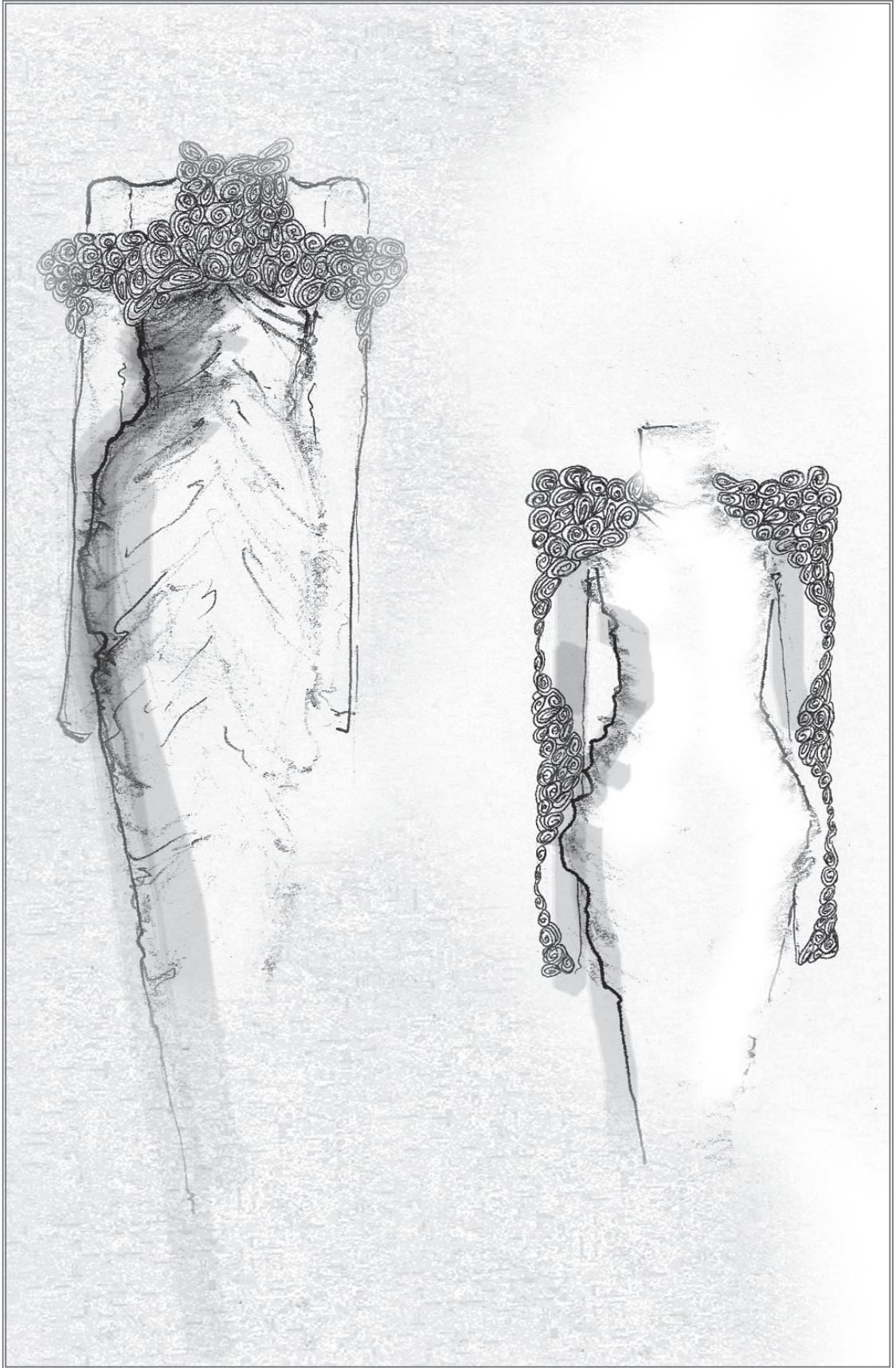
SEZNAM PŘÍLOH

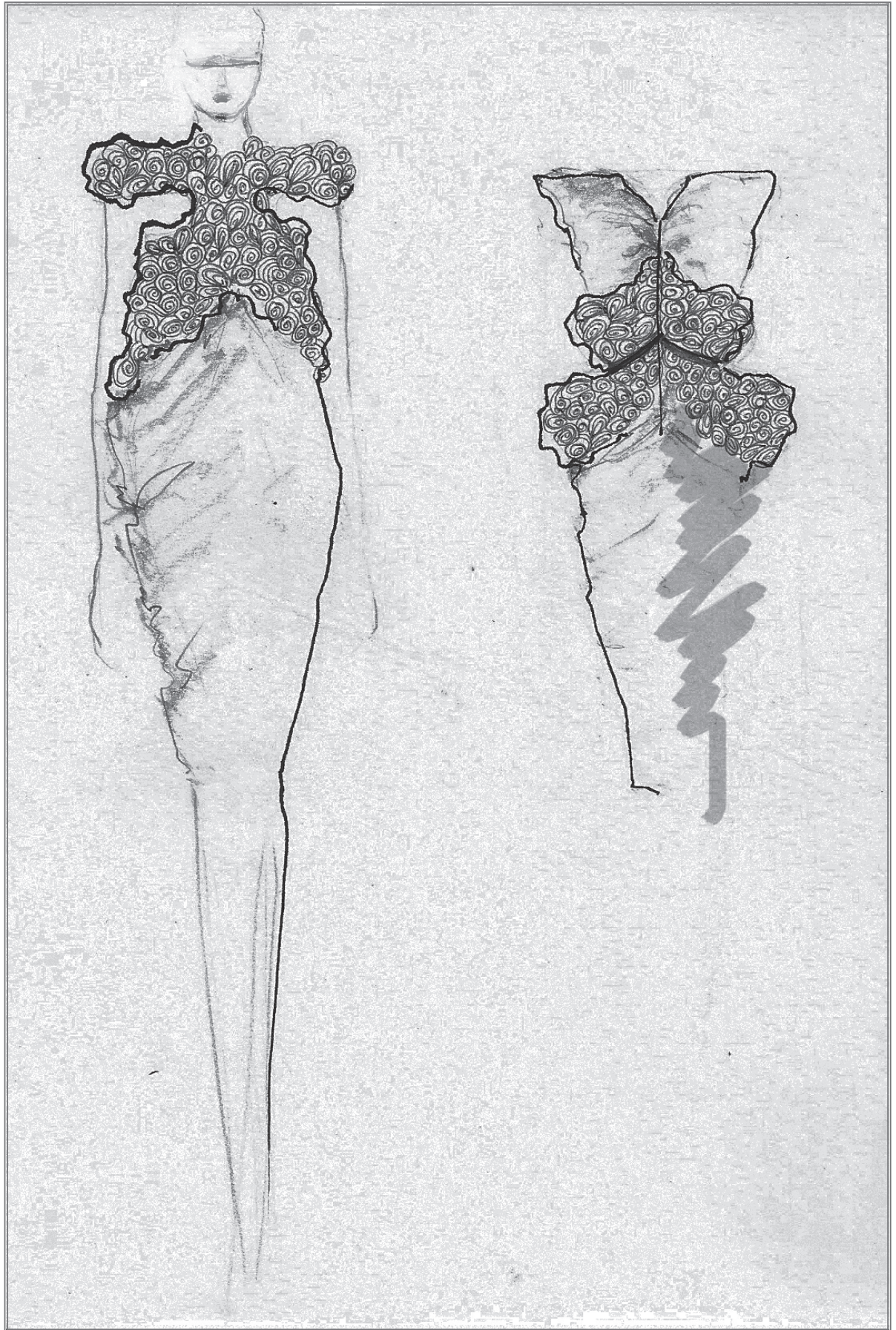
PŘÍLOHA P 2: Skice

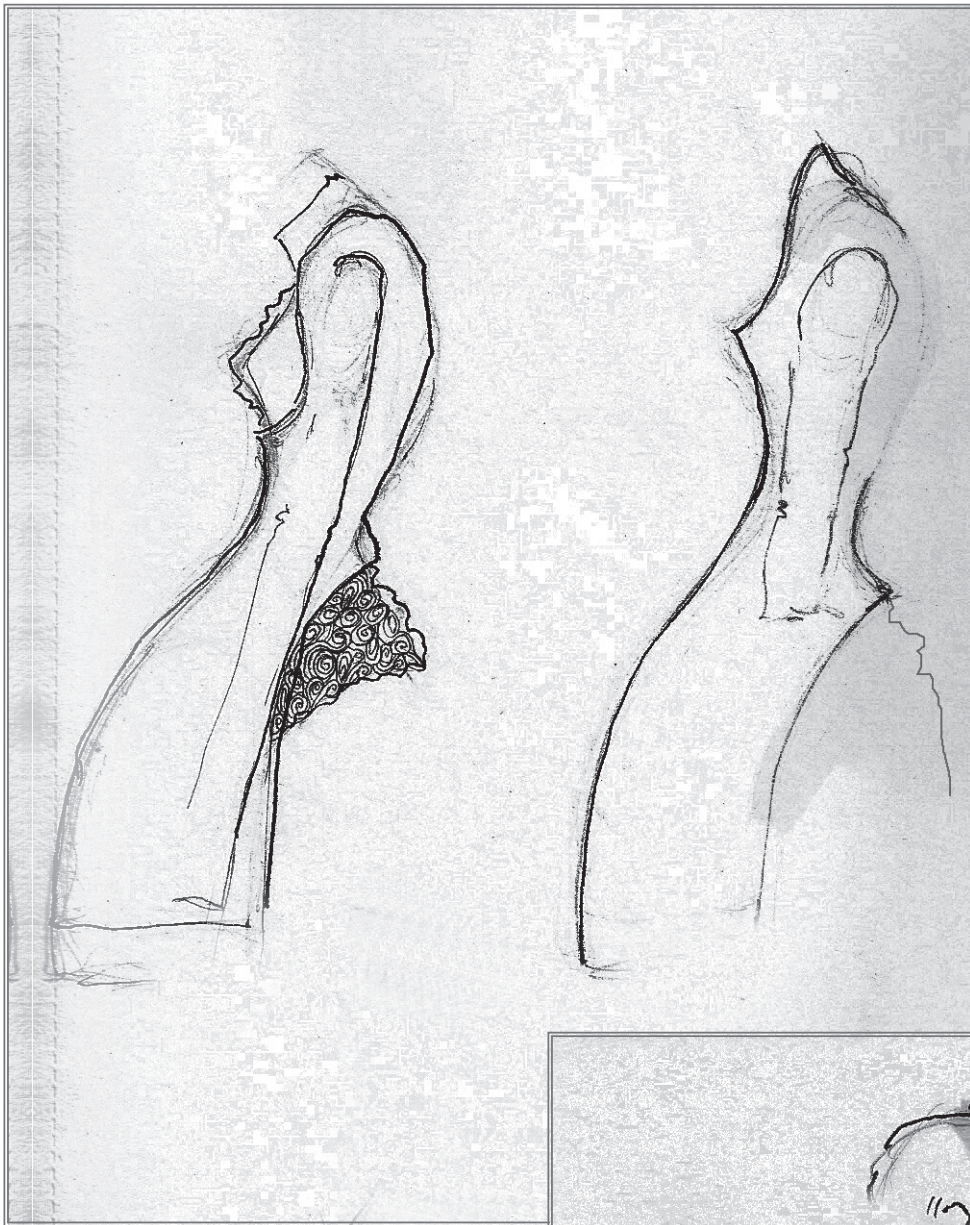
PŘÍLOHA P 3: Fotodokumentácia

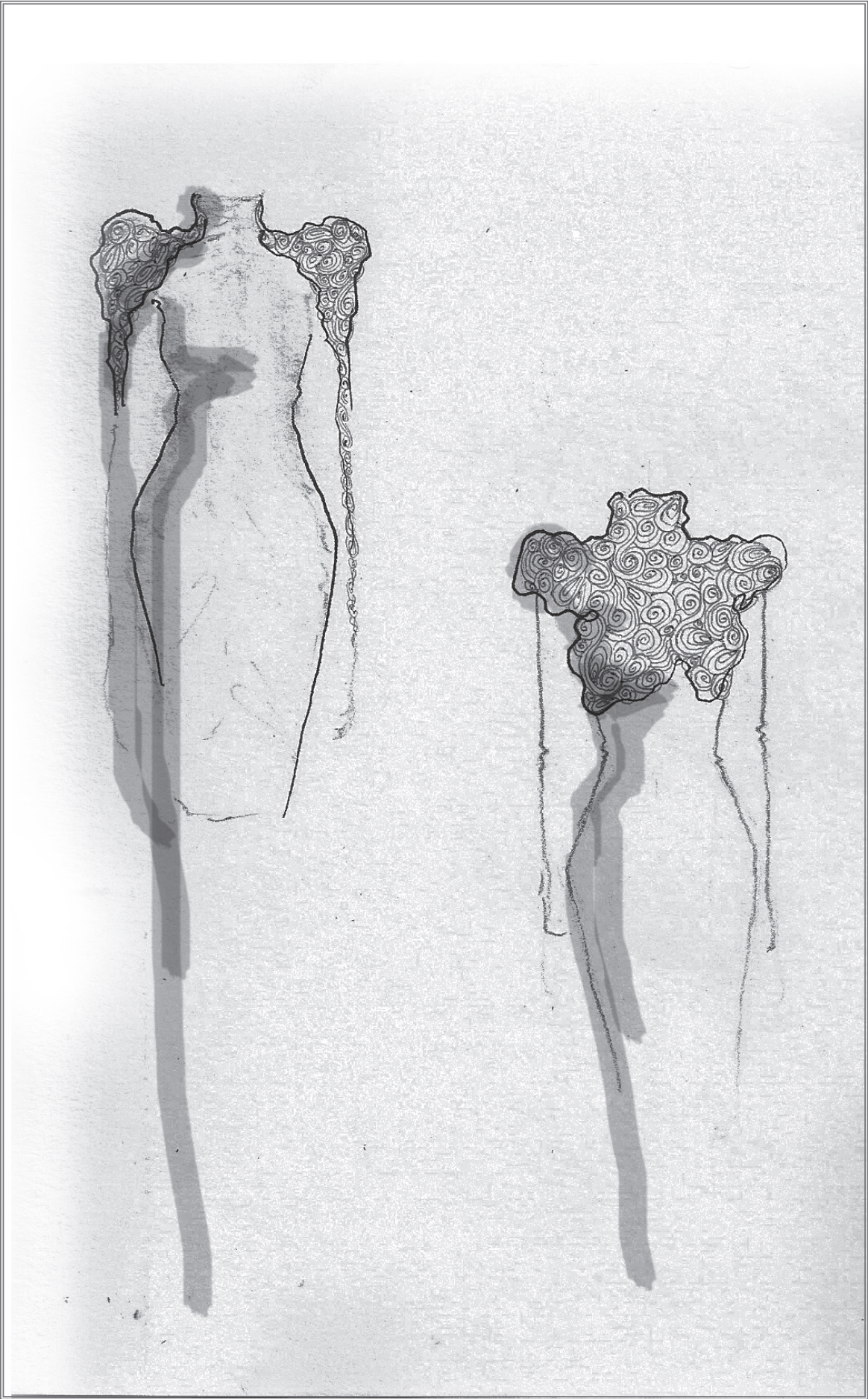
PŘÍLOHA P 2: SKICE

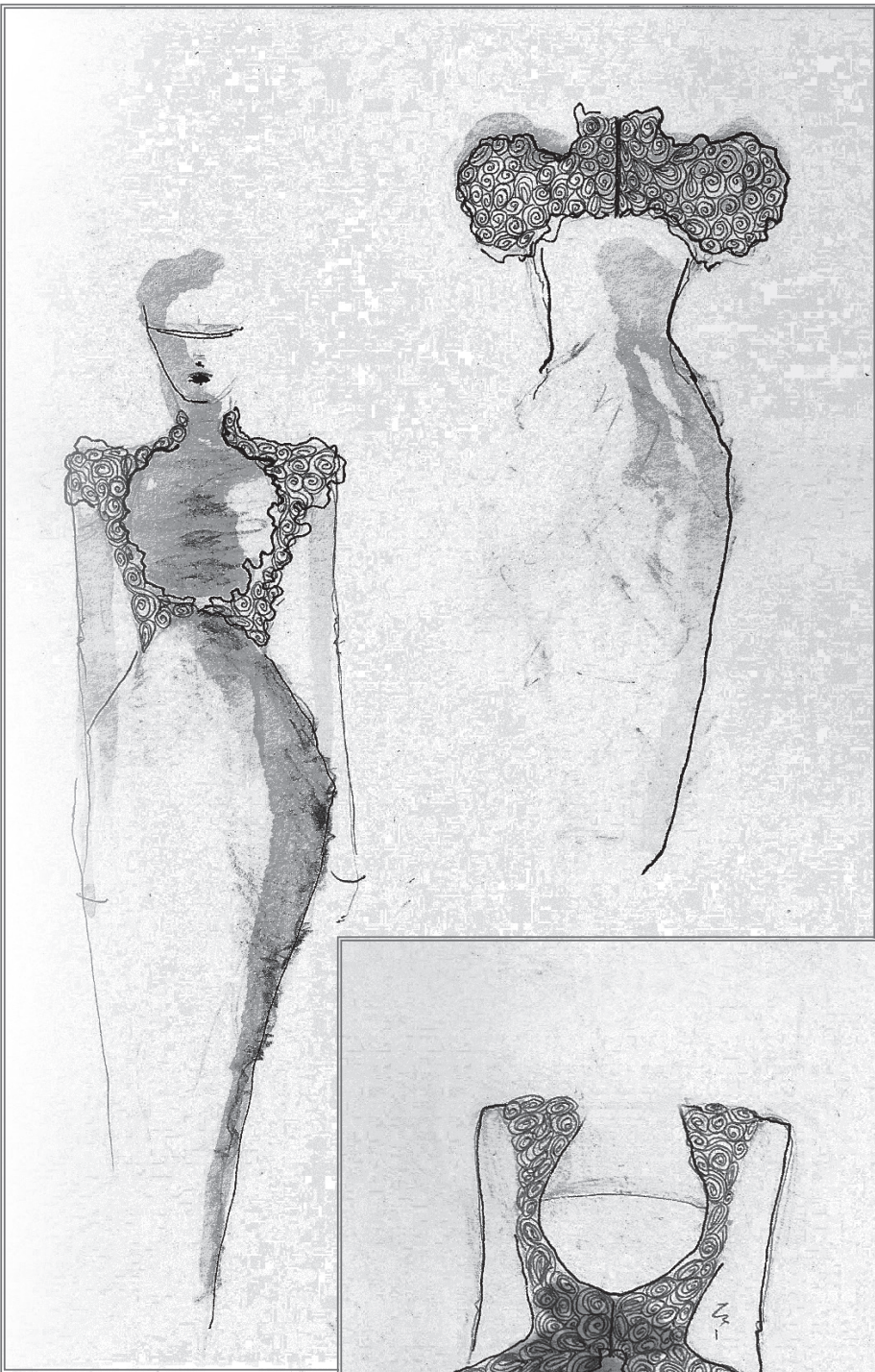
Názov kolekcie: LOST IN TIME

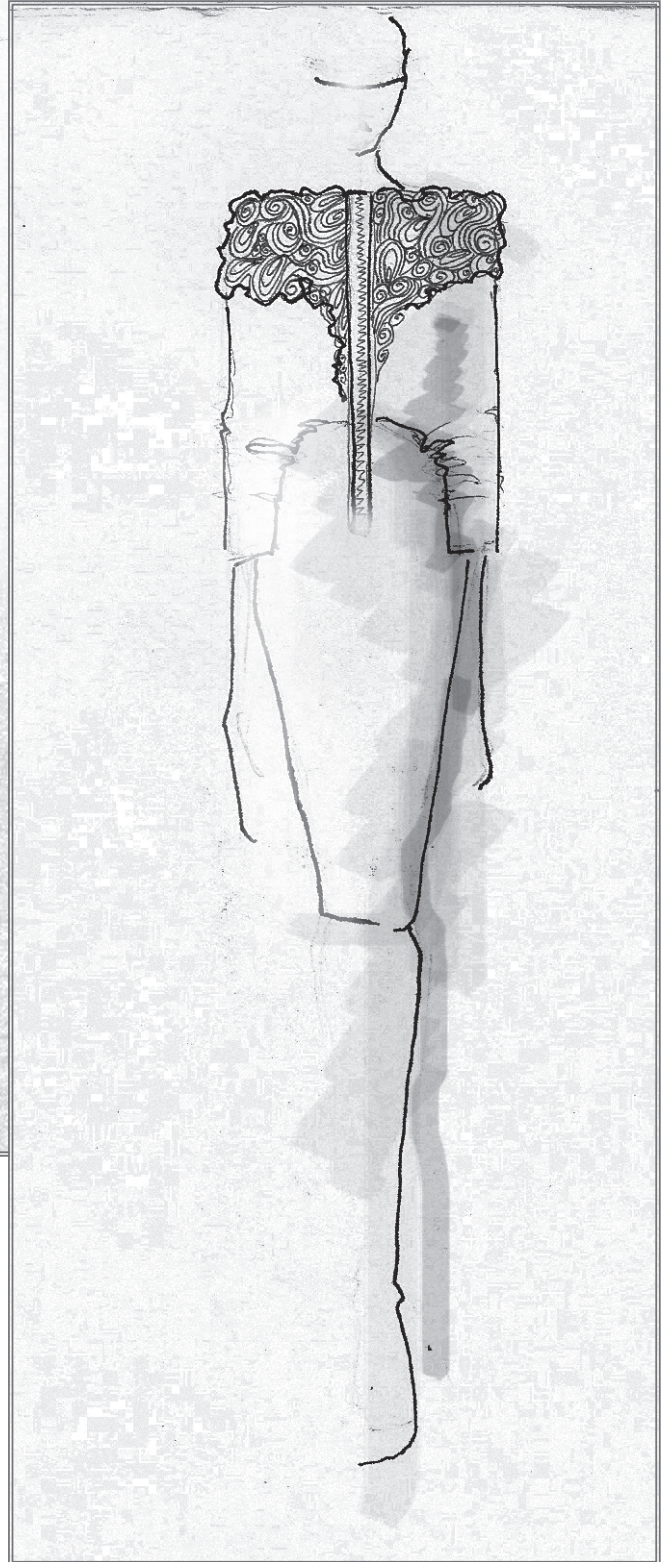

PŘÍLOHA P 3: FOTODOKUMENTÁCIA

Názov kolekcie: LOST IN TIME

Foto: Mgr. Art Zuzana Filipová

